

OBITELJ DALMATINSKOG PLEMSTVA OD 12. DO 14. STOLJEĆA

Zrinka NIKOLIĆ JAKUS

Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Odsjek za povijest, HR-10000 Zagreb, Ivana Lučića 3

e-mail: znikolic@ffzg.hr

IZVLEČEK

Delo obravnava lastnosti družin dalmatinske mestne elite, ki se je v obdobju od 12. do 14. stoletja postopno preoblikovala v zaprto družbeno skupino – mestno plemstvo. Središče prispevka predstavljajo vodilne družine treh največjih mest severne in srednje Dalmacije – Zadra, Trogirja in Splita. Predvsem na podlagi notarskega gradiva so posebej podrobno obravnavane spremembe v terminologiji, dedno pravo, razvoj priimkov, družinske skupnosti, odnosi med agnati in kognati, zakonska politika in krvno maščevanje. V tem obdobju se počasi vzpostavlja agnatska patrilinearna družina. Posebno vlogo ima pri tem postopna izguba enakovrednosti hčera v primerjavi z brati pri dedovanju nepremičnin. To se najprej opazi v Zadru, ki je imel od vseh treh mest najbolj razvito denarno ekonomijo. Kljub vsemu pa imajo krvne in nekrvne sorodstvene zveze še vedno zelo pomembno vlogo v zasebnem in javnem življenju.

Ključne besede: mestno plemstvo, Dalmacija, Zadar, Trogir, Split, družina, razviti srednji vek

LA FAMIGLIA NOBILE IN DALMAZIA TRA IL DODICESIMO
E IL QUATTORDICESIMO SECOLO*SINTESI*

Il contributo esamina le caratteristiche della famiglia nell'élite urbana della Dalmazia, che tra dodicesimo e quattordicesimo secolo gradualmente assunse la forma di un gruppo sociale chiuso – la nobiltà cittadina. Al centro della ricerca sono le famiglie principali delle tre città maggiori della Dalmazia settentrionale e centrale, ossia Zara, Traù e Spalato. In base soprattutto al materiale notarile, vengono esaminati in particolare i cambiamenti nell'ambito della terminologia, del diritto ereditario, dello sviluppo del cognome, dei nuclei famigliari, delle relazioni tra agnati e kognati, della politica matrimoniale e della vendetta di sangue. In questo

periodo si andava gradualmente instaurando la famiglia agnatica patrilineare. In questo giocò un ruolo speciale la progressiva disuguaglianza tra discendenti maschili e femminili, a svantaggio delle ultime, nell'ereditare beni immobili. Ciò si può notare innanzitutto a Zara, che delle tre città menzionate vantava l'economia monetaria più sviluppata. Tuttavia, le relazioni cognate e affini mantennero ancora un ruolo importante sia nella vita privata che in quella pubblica.

Parole chiave: nobiltà cittadina, Dalmazia, Zara, Traù, Spalato, famiglia, pieno medioevo

UVOD

Obitelj je kroz povijest uvijek bila osnovna društvena jedinica koja je bitno utjecala i na oblikovanje drugih društvenih struktura i zajednica. Tako je bitno doprinijela i oblikovanju gradskog plemstva kao zatvorene društvene grupe, a u tome su upravo značajne promjene u razdoblju od 12. do 14. stoljeća kada se oblikuje agnatska patrilinearna obitelj koja u zapadnom svijetu prevladava do današnjih dana. U ovom radu zbog ograničenog prostora nećemo moći razmotriti sve karakteristike obitelji dalmatinskog gradskog plemstva u ovom razdoblju, ali ćemo se zadržati na spomenutoj promjeni obiteljske strukture koja se očituje u promjenama terminologije, prava nasljeđivanja, uvođenju prezimena, odnosima među agnatima i kognatima, obiteljskoj bračnoj politici te krvnoj osveti. Ova pitanja pomažu shvaćanju uloge koju je obitelj imala u životu dalmatinskog gradskog plemstva. Koncentrirat ćemo se na elitu tri najznačajnija grada sjeverne i srednje Dalmacije – Zadra, Trogira i Splita. Društvo tih gradova može se kontinuirano pratiti od 10. i 11. stoljeća, a količina podataka značajno raste od druge polovine 13. stoljeća od kada potječe djelomično sačuvana notarska građa.

TERMINI

Termin *familia* rijetko se nalazi u dalmatinskim srednjovjekovnim izvorima, a i onda više u značenju naslijeđenom iz antike nego u današnjem. Prije nego u značenju današnje prosječne obitelji – obično shvaćene kao roditelja i njihove uglavnom maloljetne djece, trebalo bi ga shvatiti kao *kućanstvo* – osobe koje žive zajedno bez obzira na svoju rodbinsku povezanost ili društveni status (Herlihy, 1985, 3).¹ *Familia* se

¹ "[...] si quis filius familias morabitur in una domo et familia cum parentibus" (Trogirski statut, 1988, 3/18, 110).

također koristi i kao oznaka za sluge ili općenito za osobe koje su ovisne o glavi kućanstva, tako npr. za pratnju biskupa ili knezova (Janeković-Römer, 1994, 20).²

Parentela (obično u izvorima pisana *parentella*) koristi se u značenju kognatske obitelji – rodbine, budući da uključuje potomke i sinova i kćeri. Tako je u Trogiru Amblasius Kazarica bio uključen u *parentelu* kneza Marina Andreisa čija je sestra bila Amblazijeva majka. Kao član *parentele*, Amblasius se zakleo zajedno s ujakom i njegovom obitelji u mirovnom ugovoru koji je zaključio krvavi sukob sa splitskim rodnom "Vitalis" (KAS, 1, 217' / AHAZU, 12, 29;³ Andreis, 2002, 33, 81).⁴ *Parentela* druge trogirске obitelji – Machinaturi, čije se ime ne javlja niti u jednom sačuvanom izvoru kao posebna obitelj, uključivala je plemenite obitelji Andreis, Cega, Lucio i "Pecci" (CD, 1907, 451–452, doc. 916). Drugi sličan primjer je trogirska *parentela* potomaka izvjesnog Pavla Odoljenovog/Adalenovog koja je dijelila nasljedna patronska prava nad crkvom Sv. Lava sagrađenoj u jedanaestom stoljeću. Uključivala je obitelji de Chiudis, "Guco" i Andreis (KAS, 2, 343 / AHAZU, 4, 45). *Parentela* obitelji Bogobojše koja je bila jedna od vodećih u Trogiru u jedanaestom stoljeću, ali čije se obiteljsko ime kasnije ne spominje uključivala je obitelji Lucio, Kazarica i "Pecci" i dijelila prava na imanje u Resniku (1249; Supplementa, 1998, 139–140, doc. 102; CD, 1967, 99, 138, doc. 70, 108).

Posebni termini koji bi označavali *rod* – agnatski strukturiranu obitelj u koju se ubrajaju samo muški potomci – rijetko se susreću. U tom značenju u izvorima se ponekad javlja termin *styrps*. Prvi ga je koristio (barem prema sačuvanim izvorima) došljak u Zadar Koša ili Koža de Saladinis. U svojoj oporuci 1296. godine koristi izraz *de styrpe Saladina*, posebno ga povezujući samo sa svojim muškim nasljednicima – *heredes masculi*, potomstvom svojeg nećaka Bartolomeja (Spisi, 1959, 87, doc. 48).⁵ Kako je bio došljak u Zadar, moguće iz Italije, vjerojatno je imao jači osjećaj roda i rodovskog nasljeđivanja nepokretne imovine nego njegovi zadarski sugrađani.

PROMJENE U PRAVIMA NASLJEĐIVANJA

Proces postupnog isključivanja žena iz jednakog nasljeđivanja s muškim srođnicima u srednjem vijeku opća je pojava na europskom Mediteranu. Umjesto jednakog dijela očinske imovine poput svoje braće uključujući i udio u nekretninama – kućama i posjedima, kćeri svoj dio dobivaju u sklopu miraza koji se isplaćuje

2 "[...] *quod comes cum sua familia*" (Trogirski statut, 1988, 1/12, 11).

3 Ostavština Ivana Lučića nalazi se u Kaptolskom arhivu u Splitu, a kopija u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu. U bilješkama navodim broj izvornog sveska i folije u splitskom kaptolskom arhivu / broj sveska kopije u Arhivu HAZU i broj stranice.

4 Prezimena u navodnicima ne nalaze se u izvorima već su ih za lakšu identifikaciju obitelji koje nisu imale prezime uveli genealozi Mladen Andreis i Mario-Nepo Kuzmanić.

5 Slična upotreba je kasnije u oporuci Filipa de Rose 1335. godine (CD, 1912, 227, doc. 163).

ponajviše u novcu. Smatra se da su ženski potomci na taj način isplaćeni prilikom udaje kada napuštaju očinski rod i prelaze u mužev te gube pravo na nasljedstvo nakon očeve smrti osim ako im roditelji nešto izričito naknadno ne ostave u oporuci. Ravnopravno nasljeđivanje nekretnina bez obzira na spol povezano je sa starijim kognatskim načinom shvaćanja obitelji u kojem su jednako značenje imale rodbinske veze oba roditelja za razliku od kasnijeg prevladavanja agnatskog patrilinearnog roda kada se obitelj računala samo po ocu (Nikolić, 2003, 20–88).

Rimsko, a na osnovu njega i bizantsko pravo, nije pravilo razlike među ženskim i muškim nasljednicima u nasljeđivanju kako pokretne imovine tako i nekretnina. U skladu s time bilo je i nasljeđivanje žena u Dalmaciji u ranijem srednjovjekovnom razdoblju, slično kao i u onim krajevima južne Italije (Kalabriji, Lukaniji) gdje je bilo prisutnije bizantsko pravo. Postupno isključivanje žena iz nasljeđivanja možemo pratiti od trinaestog stoljeća. Prvi primjer različitog tretiranja nasljednika različitog spola zabilježen je u Trogiru. Godine 1234. Desa de Lucio (Lučić), najistaknutiji Trogiranin svoga vremena, u svojoj oporuci ostavlja svoju kuću na glavnom gradskom trgu svojim nećacima Grguru i Luki, sinovima Desinog brata Mateja, pod uvjetom da je smiju ostaviti samo svojim prvorodenim sinovima. Ako jedan ima samo kćeri, kuću nasljeđuju samo dvojica sinova drugog brata. Ako bi pak obojica imali samo kćeri, kuću moraju naslijediti njihovi bratići, dva prvorodena sina Desinog i Matejevog brata Petra (KAS, 1, 57–64/ AHAZU, 11, 42–56).⁶ Zanimljivo je ipak da Desa određuje da patronatska prava nad franjevačkim samostanom kojeg je osnovao ima uz ostale nećake i prvorodeni sin Desine jedine sestre Stoje. To ravnopravno nasljeđivanje patronatskih prava nad crkvama i samostanima od strane ženskih potomaka odnosno rodbine prisutno je kod još nekih trogirskih i splitskih obitelji. Tako je na primjer, obitelj de Cega imala patronatsko pravo na crkvu Sv. Petra kod Splita. Među patronima su navedeni potomci Dese de Cege: Dujam de Cega sa svoja tri sina, njegova braća Petroš i Juraj sa svojim nasljednicima, ali i sestre Stana i Kača sa svojim nasljednicima te zetovi Sebastijan iz roda 'Pecci' i Jakov Vitturi u ime svojih supruga, drugih kćeri Dese de Cege (MT, 1948, 1/4, 202, doc. 136; Andreis, 2002, 12, 48–51).⁷ Podjela patronata nad trogirskim crkvama među više trogirskih plemenitih obitelji navedena ranije također se može objasniti nasljeđivanjem po ženskoj liniji. U poznatim splitskim falsifikatima Pinča i Plesa koji se pripisuju desetom iako su vjerojatno iz trinaestog ili četrnaestog stoljeća spominje se među osnivačima crkve Sv. Mihovila u Solinu i sestra Murka (CD, 1967, 46–48, doc. 32). Pravo patronatskog nasljeđivanja po ženskoj liniji ostat će prisutno u Dalmaciji i nakon što žene izgube pravo nasljedstva ostalih nekretnina. Zato imamo primjere da

6 Matejevim sinovima dao je prvenstvo pred ostalim nećacima, jer je Matej žrtvovao svoj život zamijenivši ga u zatvoru kneza Domalda kao talac.

7 Moguće je da su ostala dvojica – Zane i Franjo Mence – koji su spomenuti među patronima sinovi jedne od preostalih sestara Dese de Cege.

prava potvrđivanja svećenika nad nekim crkvama u Dalmaciji, zadužbinama pojedinih plemenitih obitelji iz srednjeg vijeka, u šesnaestom i sedamnaestom stoljeću ima po nekoliko stotina ljudi iz više desetaka obitelji rasutih po cijeloj Dalmaciji koji su potomci osnivača po ženskoj liniji.⁸ Zanimljivo je da povjesničari koji se bave Italijom smatraju da su tamo patronatska prava bila prva koja su ograničavana samo na muške potomke (Cammarosano, 1974, 84–92; Cammarosano, 1977, 181–194; Cammarosano, 1979, 15, 20, app., 39; Violante, 1977, 93–94; Lansing, 1991, 32–33, 64–83) iako neki podaci upućuju da i tamo nije baš uvijek tako.⁹

Glede nasljeđivanja nekretnina, sačuvani izvori iz Zadra, Trogira i Splita pokazuju da su bez obzira na primjer oporuke Dese de Lucio, sredinom trinaestog stoljeća još uvijek vrijedila jednaka prava nasljeđivanja braće i sestara bile one udane ili ne. Lujo Margetić doduše smatra da odredba po kojima se pravo nasljedstva očinskih kuća ograničava samo na sinove, prisutna u statutima Šibenika, Paga, Brača i Hvara potječe iz danas izgubljenog starog zadarskog statuta iz sredine trinaestog stoljeća (Margetić, 1996, 226–229) i da se dakle radi o još starijoj odredbi. Ipak, izvori prve polovice i sredine trinaestog stoljeća pokazuju u ovom periodu pravo i udanih žena na jednako pravo nad nekretninama s braćom. U Splitu 1209. godine, izvjesna Dobra, supruga Karačeva, optužuje brata i šogoricu da su joj uskratili nasljedstvo na komad zemlje. Dokazala je da ima pravo na zemlju po nasljedstvu kao i da je otkupila dio nasljedstva od sestre koja se udala u Zadar (1208; CD, 1905, 80–81, doc. 7).¹⁰ Sredinom stoljeća (1256), sin i udana kći pokojnog Dese Cučule dijele jednako očinska imanja (Supplementa, 1998, 225–226, doc. 177). U Zadru 1231. godine, Andrija, sin pokojnog Mihovila Justa, sa svojim dvjema sestrama poklanja zemlju u Koprarnju samostanu Sv. Krševana. Sestre su udane, jer se spominje pristanak njihovih muževa na donaciju, ali po svemu sudeći i dalje imaju pravo na obiteljsku zemlju (CD, 1905, 344–345, doc. 302).¹¹ U Trogiru u ranim šezdesetima trinaestog stoljeća, Roman i Ruža, djeca Nikole Stoke, dijele jednako "*bona mobilia et immobilia*".¹² Ipak nago-vještaj promjena se osjeća. Četiri godine nakon oporuke Dese de Lucio kojim je ograničio vlasništvo nad kućom na muške potomke obitelji, 1238. u Trogiru udovica Strija iz obitelji 'Pecci' obećaje budućem zetu ako uzme njezinu kćer Petronilu da će ova dobiti izvjesnu zemlju u Ostrogu. Naglašava se da će bez obzira na to, nakon majčine smrti, Petronila imati pravo nasljedstva nad majčinom i očevom imovinom

8 Naravno svi oni nisu to pravo i aktivno koristili.

9 Tako izvori iz Pise pokazuju da su patronatska prava nad župnim crkvama nasljeđivale i žene i njihovi potomci čak ako su i kao patroni crkava navedeni rodovi (*domus*). Vidi: Ronzani, 1986, 155, n. 16, 156–158, n. 48, 159, 164, 167, 178.

10 Sam proces se dogodio još u vrijeme kneza Grubeše (1187.–1198.). Krbavski biskup i splitski gradanin Miha de Mauruta (1185.–1224.) dijelio je imanje sa sestrom (CD, 1905, 367, doc. 321).

11 Još 1209. Draško de Balbo dijeli zemlju na Pašmanu sa svoje dvije sestre i rođakinjom (1209; CD, 1905, 81–82, doc. 71).

12 Ruža se 1282. parniči s bratom zbog davnog duga njihova oca (1282; MT, 1951, 3/4, 178, doc. 41).

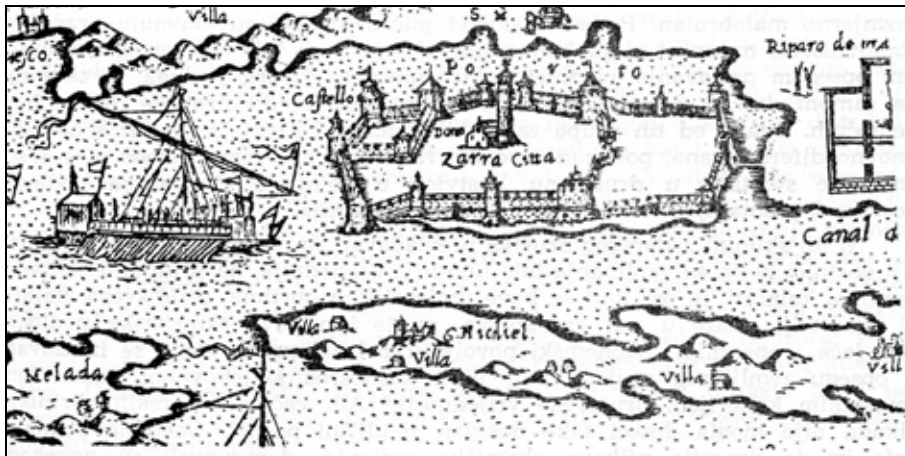
kao i ostali nasljednici (CD, 1906, 58, doc. 50). S obzirom da su i punica i zet smatrali to potrebnim posebno zabilježiti, ovaj primjer možda pokazuje da se sistem već počeo mijenjati, pa su se stara prava morala pismeno zajamčiti.

U prvoj polovici trinaestog stoljeća nalazimo i dokaze o isplaćivanju miraza od strane nevjestine obitelji. U Dubrovniku je vlast donijela 1235. zakon o mirazima i svadbama (*Ordo de dotibus et nuptiis*) koji se odnosi isključivo na ženski miraz (Dubrovački statut, 1904, LXIV–LXVI).¹³ U drugoj polovici trinaestog stoljeća, mladenke se po primitku miraza već počinju pismeno odricati očinskih dobara. Međutim, to su prije iznimne situacije u posebnim okolnostima. Prvi sačuvani zadarski primjer je iz 1289. godine (prije toga nema sačuvanih notarskih dokumenata tog karaktera). Femija, kći zlatara Dragote i Stane, udaje se u plemićku obitelj de Micusso i nakon primitka miraza odriče svih drugih prava na roditeljsko nasljedstvo. Ipak, Femija dobiva za ondašnje prilike ogromni miraz od 2.000 mletačkih libara u novcu, zlatu, srebru, odjeći i nakitu, a i u nekretninama – jednom vinogradu, kući i prihodu od korištenja jednog vinograda (Spisi, 1959, 173–174, doc. 152–154). Iznos miraza se može objasniti time što se Femijina imućna, ali pučanska obitelj želi pokazati dostojna udaje za plemića. Takav je iznimni miraz uistinu mogao biti vjerodostojna zamjena za dio nasljedstva koji bi Femija inače dobila tek nakon smrti roditelja.

Iznos miraza je mogao bitno utjecati na pravo daljnjeg potraživanja nasljedstva. Zadranka Prija, kći plemića Artikucija iz Pule uvjerava 1290. ispravom svoga brata i sestru da ne potražuje ništa nakon smrti roditelja nakon što je primila miraz u iznosu od 1.000 libara (Spisi, 1959, 230–231, doc. 283).¹⁴ S druge strane, izvjesni Damjan u oporuci napominje da će njegova kći Dobrača udana za plemića Marka de Milano uz miraz od 300 libara, bez obzira na miraz dobiti dio nasljedstva kao i njegovi sinovi. Dokument je oštećen pa nije poznato ime Damjanova roda. Ovaj miraz je bio relativno malen za plemićke obitelji, ali velik za prosječni pučanski miraz koji je iznosio oko 150 libara (1289; Spisi, 1959, 58–59, doc. 23). Možda se radilo o plemićkoj obitelji pa je Damjan smatrao potrebnim napomenuti da 300 libara nije bila konačna isplata njegove kćeri. Marin de Calcina u svojoj oporuci određuje da njegova kći Ivana, udovica Henrika iz Pule koja je već dobila miraz od 500 libara, treba *pro complemento ipsius dotis sue* dobiti još 300 libara. Dobila je još dodatnu svotu novaca (iznos nepoznat zbog oštećenja dokumenta). Marin je ujedno odredio da ona mora biti sada zadovoljna s isplaćenim novcem i ne uznemiravati njegove sinove i nasljednike (Spisi, 1959, 61–62, doc. 27).

13 Već te prve odredbe o mirazu na našim prostorima postavljaju ograničenja njegova iznosa na najviše 200 perpera i 10 unči zlata za nakit što pokazuje početak inflacije miraza koja je kulminirala u prvoj polovici petnaestog stoljeća. Vidi detaljnije: Nikolić, 1996.

14 Od 1.000 libara 500 je bilo u vrijednosti jednog dućana na glavnom trgu, 300 u vrijednosti četiri drugih nekretnina te samo 200 u novcu.

Sl. 1: Srednjovjekovni Zadar (drvorez M. Pagana, između 1522. i 1527.).
 Fig. 1: Mediaeval Zadar (woodcut by M. Pagano, between 1522 and 1527).

Kao i u Zadru, trogirski notarski materijal druge polovice trinaestog stoljeća pokazuje da su specifične okolnosti utjecale na tretman kćeri u pojedinim slučajevima. Izvori pokazuju da još uvijek prevladava pravo udanih kćeri na jednako nasljedstvo s braćom i neudanim sestrama kao i njihovo pravo da oporučuju svoje nasljedstvo svojim potomcima (1250; Supplementa, 1998, 143, doc. 106; 1264; MT, 1948, 1/1, 54–55, doc. 113; 1264; MT, 1948, 1/1, 55–56, doc. 114; 1264; MT, 1948, 1/1, 58, doc. 119, 59, doc. 123; 1266; MT, 1951, 3/1, 14, doc. 12; 1271; MT, 1948, 1/4, 160–161, doc. 59; 1271; MT, 1948, 1/4, 194–195, doc. 123; 1272; MT, 1951, 3/1, 61–63, doc. 22; 1272; MT, 1948, 1/5, 308–309, doc. 71; 1272; MT, 1948, 1/5, 325–326, doc. 100; 1272; MT, 1948, 1/5, 335, doc. 117; 1275; MT, 1950, 2/1, 99, doc. 214, 105, doc. 226, 117–118, doc. 254; 1279; MT, 1950, 2/4, 186–187, doc. 18; 1282; MT, 1951, 3/4, 189, doc. 50; 1286 (za prošlost); MT, 1950, 2/7, 251–253, doc. 4; 1290; MT, 1950, 2/8, 264–265, doc. 2). Slična situacija je vjerojatno bila i u obližnjem Splitu iako splitski notarski izvori za ovo razdoblje nisu sačuvani. Tako je Splićanka Prvoslava, kći Stana Elije koja je bila redovnica u Sv. Petru u Trogiru, donijela samostanu svoju kuću koju je dobila "ex suo patrimonio ex diuisione cum fratribus et sororibus suis" (1264; MT, 1948, 1/1, 50, 65–66, doc. 106, 137).

Postojala su ipak različita shvaćanja izdvaja li se miraz iz dijela koji je kći trebala naslijediti nakon smrti roditelja. Na primjer, u slučaju Marije, kćeri splitskog kneza Nikole i kneginje Jelene, koja se udala za Trogiranina Šimuna Andreisa miraz se računao kao nasljedstvo, ali je isplaćivan u više rata tijekom godina (1292; MT, 1950, 2/9, 299–300, doc. 79). Neki očevi nisu smatrali da je miraz nužno dio nasljedstva. Sinovi Petra "Gracije" protestirali su da je njihov otac ostavio sestrama

više od dijela koji im je pripadao budući da im je također dao novac i imovinu kada su se udavale. Međutim, izgubili su na sudu, jer je otac odredio da sva djeca imaju pravo na jednak dio nasljedstva, čak i kći koja je bila opatica.¹⁵ Dio miraza koji je isplaćen u nekretninama mogao se također ubrajati u dio nasljedstva, a dio koji je isplaćen u novcu ne. Jancije Strijin dao je svojoj kćeri 200 libara *super partem*, ali je odredio da se kuća i vinograd koje je primila kad se udala, moraju ubrajati u dio očinskih dobara koje će primiti u podjeli nasljedstva nakon smrti roditelja (1264; MT, 1948, 1/1, 51–52, doc. 107, 108).

Međutim, kao i u Zadru, određene okolnosti donose i nova rješenja. Tako se 1279. godine Dobra, kći Valentina de Lucio, koja se udala za sina splitskog kneza Nikole, s pristankom svojeg muža odrekla prava na dio obiteljske kuće i kule u korist svoje trojice braće. Ipak, obećana joj je isplata njezinog dijela u iznosu od 1.000 libara od kojih je istog dana Dobrinom mužu isplaćeno 300 libara (MT, 1950, 2/4, 207, doc. 76, 78). Osim toga, izgleda da je Dobra dobila i nadoknadu u zemljištu u Splitu gdje je živjela s mužem i da joj je obećano da će dobiti jednak dio s ostalim nasljednicima nakon majčine smrti (1279; MT, 1950, 2/4, 240–241, doc. 177). Nekoliko godina ranije, Dobrina sestrična Franica, kći Cebre de Lucio, odrekla se uz pristanak muža svih prava na roditeljsko nasljedstvo kad je dobila miraz. Isplaćen joj je prilično velik miraz – 700 libara, 15 vrećica zlata, ropkinja uz odjeću i opremu. U njezinom slučaju, čini se da joj je bilo u interesu da dobije gotovinu, a manje su joj značile nekretnine budući da se udavala u udaljeni Dubrovnik (1274; MT, 1950, 2/1, 28–29, doc. 60). S druge strane Dobra i njezina nova splitska obitelj mogli su biti zainteresiraniji za nekretnine u Splitu nego u Trogiru, ali Dobra je živjela dovoljno blizu Trogira da nije bila spremna odreći se svakog interesa u nasljedstvu.

Može se zaključiti da u drugoj polovici trinaestog stoljeća u dalmatinskim gradovima raste broj slučajeva u kojem miraz počinje zamjenjivati dio nasljedstva koje bi kćeri dobile u trenutku smrti svojih roditelja. To još ne znači isključivanje kćeri iz nasljedstva, jer se redovito nastoji, barem prema trogirskim izvorima, da kćeri dobiju pravo na jednak udio kako u pokretninama tako i u nekretninama roditeljskih dobara. Okolnosti u kojima se miraz ili dio miraza spominje kao isplata dijela nasljedstva redovito su iznimne i primjenjuju se u slučaju osobito visokih miraza koji po svojem iznosu stvarno mogu predstavljati dio nasljedstva koje bi dobile tek po smrti roditelja. Djevojkama koje su se udavale izvan grada vjerojatno je odgovaralo da mogu dobiti svoj dio u novcu ili nekretninama u sredini u koju odlaze živjeti dok je u interesu njihove roditeljske obitelji i komune bilo da nekretnine ne dospiju u ruke stranih građana.

15 "[...] uoluit quod quicquid dicte sue filie habuerint, eis nec alicui ipsarum non computetur in partem" (1272; MT, 1948, 1/5, 286, doc. 34; 1275; MT, 1950, 2/1, 102–103, doc. 220; 1292; MT, 1950, 2/9, 279–280, doc. 31).

Iznimne okolnosti u drugoj polovici trinaestog stoljeća u kojima kćeri pri udaji dobivaju u mirazu svoj dio nasljedstva postaju redovita praksa u četrnaestom stoljeću. Miraz počinje redovito zamjenjivati pravo na dio roditeljskog nasljedstva i nevjeste, osobito iz viših slojeva, odriču se prilikom primanja miraza prava na daljnja potraživanja. Tako zadarski plemići već na prijelazu stoljeća redovito s vrlo malo iznimaka isplaćuju svoje kćeri mirazom i to uglavnom u *bona moneta*, a nekretnine ostavljaju u jednakim dijelovima sinovima. Na primjer, Bogde de Lovrehna u svojoj oporuci određuje da sve njegove neudate kćeri moraju dobiti 1.000 libara u miraz i biti s tim zadovoljne (1302; Spisi, 1969, 43–46, doc. 100).¹⁶ Mirazi plemićkih kćeri u prvoj polovici četrnaestog stoljeća uglavnom ne padaju ispod 1.000 libara (rekord je miraz Pelegrine de Saladinis 1341. godine od 1.600 libara),¹⁷ a nekretnine se uglavnom ne spominju osim u rijetkim iznimkama (CD, 1911, 483–484, doc. 393). Postoje još i rijetki slučajevi u kojima su žene uključene u podjelu s braćom kao kod neudane maloljetne sestre u slučaju plemićke obitelji de Calcina 1301. godine (Supplementa, 2002, 301–303, doc. 211) ili kod nekih obitelji koje se ne ubrajaju u plemićki stalež (1301; CD, 1910, 5–8, doc. 6; 1301; CD, 1910, 9–11, doc. 8; 1323; CD, 1911, 150–152, doc. 128). Ovi slučajevi kao da još više naglašavaju da zadarske plemkinje pri udaji redovito dobivaju miraz u novcu koji zamjenjuje njihov udio u roditeljskom nasljedstvu.

Za razliku od zadarskih, mirazi splitskih plemića sredinom četrnaestoga stoljeća, još uvijek uz novac uključuju više nekretnina i kuća ili pravo na uživanje nekog posjeda određeni broj godina. Nekretnine su prisutne u pet od sedam zabilježenih slučajeva u prvim sačuvanim splitskim notarskim spisima od 1341. do 1344. (MS, 1999, 60–61, doc. 104–105, 111–112, doc. 196, 124, doc. 217, 142–143, doc. 247, 216, doc. 359, 244–245, doc. 408, 246, doc. 409, 246, doc. 410, 253–254, doc. 423).¹⁸ Nekretnine se često prodaju, ponekad i drugim članovima obitelji, kako bi se namaknuo novac za miraz (MS, 1999, 111–112, doc. 196, 122–125, doc. 215–219, 127–128, doc. 222–223). Splitski bračni ugovori često sadrže odredbu o *arrae sponsalitie* koje su se obično sastojale od kuće ili imanja koje je morala dati drugoj strani strana koja nije ispunila ugovor (Splitski statut, 1987, 3/124, 582; MS, 1999, 111–112, doc. 196, 244–245, doc. 408, 253–254, doc. 423). Imovina koja se davala u miraz procjenjivana je u novčanoj vrijednosti. U slučaju prodaje, ako je cijena bila drukčija od procjene, ostatak novca se davao oštećenoj strani.¹⁹ Ovo se može

16 Vidi također primjere (1298; Spisi, 1969, 13, doc. 25; 1302; Spisi, 1969, 43–46, doc. 100; 1302; Spisi, 1969, 49–50, doc. 107; 1302; Spisi, 1969, 50–51, doc. 108; 1304; Spisi, 1969, 64–65, doc. 127).

17 Pelegrina de Saladinis (1341; CD, 1912, 625, doc. 442); Nicolotta de Fanfogna, 1.000 libara (1334; CD, 1912, 193–194, 362, doc. 137, 271); kćeri Filipa de Rose, 1.200 libara (1335; CD, 1912, 227, doc. 163).

18 Čak i u preostalim slučajevima, prodaja imanja ima veliku ulogu u skupljanju novca za miraz (MS, 1999, 111–112, doc. 196, 122–125, doc. 215–219, 127–128, doc. 222–223).

19 Na primjer, braća Marije, kćeri Stanike Silvestra, obećala su 800 libara za miraz svoje sestre. Uz

smatrati pokušajem da se vrijedne nekretnine zadrže u vlasništvu obitelji, ali također i lakšim načinom isplate nego što je bio novac. Teškoće u isplati miraza pokazuje i činjenica da se on obično isplaćivao u nekoliko rata tijekom više godina. Vjerojatni razlog je slabija ekonomska razvijenost Splita u odnosu na Zadar gdje je bila razvijenija trgovina pa time i lakši prtok gotovog novca. Jedan primjer teškog prikupljanja miraza u Splitu: Andrija de Lucaris i njegova supruga Jakobina obećali su 800 libara za miraz kćeri Mire: 300 libara se trebalo dati u zlatu, nakitu, odjeći i jednoj kući, 200 se trebalo isplatiti tijekom pet godina nakon vjenčanja. Nakon vjenčanja, idućih deset godina mladoženja je trebao dobivati prihode jednog imanja vrijedne 100 libara, 50 libara je trebao dobiti nakon smrti Mirina strica, 50 nakon bakine smrti. Konačno 100 je libara trebao osigurati nadbiskup koji je bio nevjestin stric i dozvolio u tu svrhu svom nećaku kleriku, nevjestinom bratu, da prenese mladoženji prihod nekih crkvenih imanja! (MS, 1999, 244–245, doc. 408). Splitski mirazi su i manji od zadarskih, osim ako se plemenite Splićanke udaju za Zadrane kad dobivaju jednaki iznos gotovine kao Zadrance. Kako bi spriječili otuđivanje nekretnina preko žena izvan grada Splita, splitska komuna odlučujući o podjeli zemlje među plemićima nakon širenja distrikta 1364., određuje da nitko ne smije prodati ili oporučiti svoj dio osim muškom nasljedniku. U slučaju da ima samo kćeri, otac im je mogao oporučiti nekretnine samo ako su se udale za građane Splita (Splitski statut, 1987, 906–907, *Reformationes/81*). Zakon se pobrinuo za interese komune, ali u ovom periodu očito su žene još mogle naslijediti imanja u gradu.

Slično izgleda da je bilo i u Trogiru iako je za ovo razdoblje manje sačuvanih primjera u izvorima. Čini se da je miraz bio smatran zamjenom udjela u očinskom nasljedstvu (DAZ, 1), ali to se moralo dokazati ispravom o odreknuću prava na nasljedstvo. Franica iz obitelji "Gracia" je 1341. uspjela pobiti zahtjeve očinske obitelji dokazujući da se nije mogla zakonito odreći prava na nasljedstvo nakon što je dobila miraz budući da je bila maloljetna u trenutku sklapanja braka (Ljubić, 1870, 122, doc. 206). Miraz se mogao barem djelomično isplatiti i u nekretninama, kao i u Splitu. Tako je Jakobina de Andreis donijela u brak s Tomom Kažotićem nekoliko komada zemlje uz 700 libara u zlatu, srebru, tkaninama i drugim ukrasima (1338; CD, 1912, 387–388, doc. 286).²⁰

novac, miraz je uključivao tri imanja procijenjena na vrijednost od 400 libara. Očekivalo se da će se imanja prodati, jer je Marijin budući muž bio iz Zadra. Ako bi ih prodali za veću cijenu od 400 libara, ostatak bi pripao braći, ako bi ih prodali za manju cijenu, ostatak od procijenjene vrijednosti bi se morao platiti zetu (MS, 1999, 60–61, doc. 104). Miraz Darije, kćeri Mihe Madija bio je 1.000 libara – 200 u novcu, 200 u zlatu, nakitu i odjeći, a ostatak je činila kuća na glavnom trgu procijenjena prema javnom mišljenju na 600 libara (MS, 1999, 216, doc. 359).

²⁰ Kako je Jakobina bila već udovica, nije poznato je li se ona odrekla svojeg prava na obiteljsko nasljedstvo prilikom sklapanja prvog braka pa su nekretnine u miraz uključene kao dio nasljedstva.

Dakle, trinaesto stoljeće je stoljeće promjene u kojima je žensko jednako pravo nasljedstva počelo biti zamjenjivano mirazom. To je počelo i najprije bilo usvojeno u Zadru koji je bio ekonomski najrazvijeniji i čiji su građani mogli isplaćivati lakše svoje kćeri u gotovini za razliku od Trogirana i Splitskana. Gubitak prava žena na obiteljske nekretnine bio je ključan za oblikovanje agnatsko-patrilinarnog tipa obitelji koja se isključivo računa po muškoj liniji. Još jedna indikacija da se to brže odvijalo u ekonomski razvijenijem Zadru je vidljivo i iz činjenice da su zadarski plemićki rodovi paralelno s isključivanjem žena iz nasljeđivanja nekretnina brže usvojili prezimena od splitskih i trogirskih plemićkih rodova.

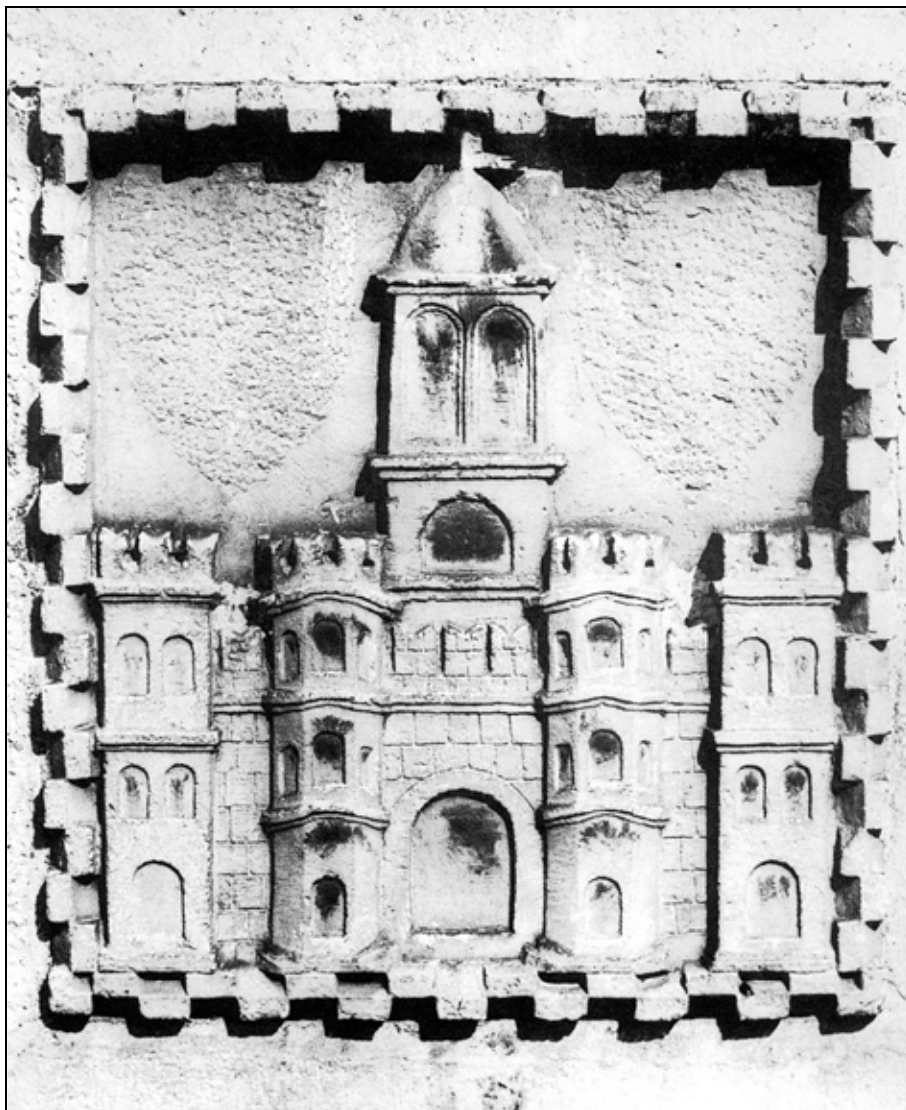
PREZIMENA

Prva prezimena javljaju se u jedanaestom stoljeću, ali niti jedno od njih nije se održalo do četrnaestog. Ova prva prezimena obično nastaju od nadimka, kao trogirski Bogobojše ili splitski Mesagalina ("pola kokoši") ili pak od neobičnog oblika osobnog imena kao npr. splitski Gumayi koji su potjecali od izvjesnog Geminijana/Gumaya (Nikolić, 2003, 78–81). Neke zadarske obitelji počinju koristiti prezimena u dvanaestom stoljeću, također uglavnom na osnovi – uglavnom pejorativnih – nadimaka kao što su de Slorado ("zluradi"), Maldenarius ("loš novac"), de Soppe, de Cucilla i de Cotopagna.²¹ Najstarija trogirska prezimena koja su se održala su de Cega ("slijep") i Vitturi koji se povezuju s mletačkim Vitturijima. Ova se prezimena koriste od prve polovine trinaestog stoljeća (Andreis, 2002, 6). Odmah su zaživjela, vjerojatno zato što su bila neobična u svojoj okolini.

Postojanje ili nepostojanje prezimena nije nužno upućivalo na starost obitelji. Zadarske obitelji de Petričo i de Paulo (vjerojatno također i de Vitchor) bile su izravni potomci zadarskih priora s kraja jedanaestog stoljeća, ali prezimena nisu uopće koristila do kasnog trinaestog stoljeća. De Petričo su počeli tada koristiti kao prezime ime jednog zadarskog suca s kraja dvanaestog stoljeća. Veza sa zadarskim priorima se vidi po nasljeđivanju njihovih imena – Vitača/Vitalis i Lampridije, ali ova imena nisu postala prezimena (1240; Supplementa, 1998, 111–112, doc. 71; Jakić-Cestarić, 1972, 157).²²

21 *Filius Sluradi* (1146; CD, 1904, 46–47, doc. 60); *Maldenario* (1171; CD, 1904, 136–137, doc. 133); *Scioppe filius Georgii*, sin mu *Georgius Soppe* (1183–1194; CD, 1904, 184–186, doc. 181; CD, 1904, 268–270, doc. 253); sinovi Cucille (1183; CD, 1904, 184–186, doc. 181; 1222; CD, 1905, 218–219, doc. 192); *Andreas Catapanie* (1188; CD, 1904, 223–224, doc. 209). Prema Jakić-Cestarić, Cotopagna dolazi od *catapanus*, podrijetlom od stare titule bizantskog upravitelja pokrajine (Jakić-Cestarić, 1972, 146–147), dok Soppe dolazi od hrvatskog naziva *sopac* – za čovjeka koji teško diše (Jakić-Cestarić, 1977, 164, n. 22).

22 Obitelj de Galellis tvrdila je da potječe od obitelji prvog zadarskog nadbiskupa Lampridija, također potomka priora (Bianchi, 1877, 107). Međutim, to se ne može dokazati. Prezime de Galellis javlja se tek 1283 (Jelić, 1901, 197).

*Sl. 2: Grb grada Splita na komunalnoj palači.
Fig. 2: Split coat of arms on the City Hall.*

Kasna pojava prezimena prisutna je u većini trogirskih i splitskih obitelji. De Lucio potječu od izvjesnog Luke s početka dvanaestog stoljeća (Rački, 1881, 212), ali prezime zapravo potječe od njegovog istoimenog unuka koji se povremeno nazivao i Lucius (Andreis, 2002, 84–91). Prezime de Andreis počinju koristiti tek početkom petnaestog stoljeća potomci Andrije Marinovog iako se ta obitelj može kontinuirano pratiti od početka trinaestog stoljeća. Slično se može reći i za obitelji Buffalis, de Casottis (Kažotić), de Chiudis, Cippico/de Cipchis (Ćipiko), de Michaelis/Mazzarello, Miršić, Quarco i Sobota (Andreis, 2002, 31–47, 62–70, 93–99, 104–109; Nikolić, 2004, 195, n. 821). Neke obitelji imale su prezime, ali nisu ga puno koristile. Tako je rod Kazarica poticao od nekog Kazarice koji se spominje u izvorima između 1194. i 1239. Ime se počelo koristiti kao prezime u vrijeme njegovih unuka, ali do izumrća obitelji u drugoj polovici četrnaestog stoljeća još uvijek se češće koristila samo identifikacija po ocu (Andreis, 2002, 80–83).²³

Kasna pojava prezimena karakteristična je i za Split. Mnoga se nisu pojavila do kasnog četrnaestog ili čak petnaestog ili šesnaestog stoljeća iako su te obitelji bile gradska elita već nekoliko generacija, većina još od trinaestog stoljeća, a neke i ranije. Neke obitelji su i mijenjale prezime. Na primjer, vjerojatni osnivač roda de Chuchiulis bio je tribun Vučina Pilosus (1145.–1153.). Izvjesni *Caçetta nepos Pilosi* bio je *vicarius* 1203., ali Pilosus ("Dlakavi") nije postalo prezime. Prezime de Chuchiulis (de Chuchuilich, de Chiuchiulis) počelo se koristiti tek od 1384., a neki članovi obitelji javljaju se bez njega i početkom petnaestog stoljeća. Međutim, u kasnom petnaestom stoljeću javlja se i dodatno prezime *Hieremia*: koristilo se istovremeno s prvim prezimenom oko trideset godina i onda je potpuno prevladalo (CD, 1904, 60, doc. 59; CD, 1905, 34, doc. 30; Alačević, 1888, 142).²⁴ Slični primjeti za kasnu upotrebu prezimena su i obitelji Jakovlić/Tartaglia, de Lucaris, de Cindris/Maricich, de Madiis, de Cipcis, de Comis/de Camurtii, de Albertis, de Petracha, de Grisogonis, de Marulis (Marulići), de Ciprianis/Bilša i de Cutheis (Kuzmanić, 1998, 22–43, 53–67, 78–93, 109–110; Nikolić, 2004, 197, n. 824).²⁵

Zadarske obitelji koje su imale korijene u dvanaestom stoljeću ili još ranije, usvojile su prezimena uglavnom u trinaestom stoljeću. Neka su počela koristiti nadimak osnivača roda kao na primjer de Zigalis po Cigalu, ali tek nekoliko generacija

23 Sličan su primjer Domišić/Domicha i Mišković (Andreis, 2002, 73–75, 100–102). Kasna pojava prezimena u Trogiru prisilila je istraživača trogirskih genealogija Mladena Andreisa da izmisli gotovo četrdeset provizornih prezimena za lakšu identifikaciju trogirskih obitelji koje su izumrle prije nego što su usvojile prezime.

24 Grb obitelji Hieremia (kasnije Geremia) imao je vuka pa je Kuzmanić to povezo s talijanskim *cuciolo* (psić) (Kuzmanić, 1998, 12–20). Privlačno rješenje, ali ne baš uvjerljivo.

25 Kao Mladen Andreis za Trogir, Mario-Nepo Kuzmanić morao je izmisliti neka prezimena za splitske obitelji koje su izumrle prije nego što su usvojile prezime: "de Grecini," "Bulpicella," "Vitalis," "Crneka" i "Gaudii" (Kuzmanić, 1998, 44–45, 75–77, 98–99, 105–106).

nakon njega.²⁶ U petnaestom stoljeću sve su zadarske plemićke obitelji imale prezime. Istovremeno, veći broj splitskih i trogirskih plemićkih obitelji nije ih imao. Poneke su počele koristiti prezimena tek u petnaestom ili šesnaestom stoljeću. Ovo kasno usvajanje prezimena može se povezati i s drugim obilježjima obiteljske strukture kao što je uskraćivanje ženama jednakog udjela u nasljeđivanju cjelokupne obiteljske imovine koja se pojavila ranije u Zadru nego u Trogiru i Splitu. Također je znakovito da su se starija prezimena uglavnom zasnivala na nadimcima dok su se prezimena koja se zasnivaju na imenu pretka u pluralu pojavila uglavnom u četrnaestom stoljeću ili još kasnije. Uspostava plemićkih obitelji kao ekskluzivno patrilinarnih rodova bio je polagan proces i Split i Trogir su u tome zaostajali za Zadrom.

OBITELJSKE ZAJEDNICE

Na žalost, nema mnogo izravnih podataka o tipu obitelji dalmatinskog gradskog plemstva, bilo da se radi o jednostavnim obiteljima koje su se sastojale samo od bračnog para s djecom ili složenima odnosno višestrukima koje su činili roditelji s oženjenim sinovima ili nekoliko oženjene braće koji su živjeli u zajedničkom kućanstvu (Owen Hughes, 1975, 20; Herlihy, 1985, 88–92; Janeković-Römer, 1994, 19–40; Herlihy, Klapisch-Zuber, 1983, 291–298, 321–324; Kertzer, Brettel, 1987, 92–95). Teško je procijeniti koliko su brojnije bile višestruke obitelji i mogu li se ti podaci usporediti s onima iz Dubrovnika koji su bolje dokumentirani i istraženi. Ako se i ne spominju, to ne znači da ih uopće nije bilo. U svakom slučaju bile su moguće. Tako Magdalena, udovica Marina de Paulo iz Zadra, spominje mogućnost da jedan od njezinih sinova – Pavao (budući slavni kroničar) – kad odraste, možda neće željeti živjeti sa svojim bratom Stjepanom "*ad unum panem et unum vinum [...] in una domo*" (1354; Spisi, 2001, 286–288, doc. 172).²⁷ Može se pretpostaviti da su braća koja su podijelila očinsko nasljedstvo živjela zajedno prije podjele,²⁸ ali nepodijeljena imovina nije nužno podrazumijevala zajedničko kućanstvo. Zadarska braća Andrija i Krete de Georgiis koji su oženili dvije sestre – Pribu i Mariju de Labe, očito su živjeli zajedno budući da je Andrija sugerirao u svojoj oporuci da bi Priba trebala nastaviti živjeti zajedno s njima. Treći brat, Juraj de Georgiis, očito pak nije

26 *Damania filius Zigali* (1174; CD, 1904, 136–137, doc. 133); *Micha Cigali* (1188; CD, 1904, 232–233, doc. 215); zapis iz kasnog trinaestog stoljeća u Nekrologu Sv. Marije: OB. MICHA CIGALI (Nekrolog Sv. Marije, fol. 24).

27 S druge strane, Kristofor de Grubogna u svojoj oporuci nije odredio ništa u tom pogledu za svoja dva maloljetna sina (Spisi, 2001, 259–262, doc. 157).

28 Vidi tako slučajeve braće de Cotopagna (1265; CD, 1907, 339–341, doc. 830); de Mauro (1280; Supplementa, 2002, 98–100, doc. 36); de Zadulini – Domald, Jakov i Franjo (1283; Supplementa, 2002, 120–122, doc. 55); de Qualis – Ivan i Marin (1310; CD, 1910, 268–271, doc. 225); de Petracha (MS, 1999, 145, doc. 251).

živio s njima. Opet, čak i braća koja su stanovala skupa nisu nužno držala svu imovinu u zajedničkom vlasništvu. Andrišina oporuka pokazuje da je neka imanja držao u zajednici s Krestom s kojim je živio u zajedničkom kućanstvu, a druga s Jurjem, s kojim nije (1295; Spisi, 1959, 80–81, doc. 44). Ivan de Stumulo objašnjava u svojoj oporuci da je položio 230 libara u "*fraterna societate in utilitate domus patris mei et fratrum meorum*". Kako ne spominje da je živio s njima, vjerojatno i nije. Također je posjedovao i samostalno neku imovinu (Spisi, 1969, 47, doc. 102). U Splitu su Josip i Dujam, sinovi Marina de Petracha, živjeli zajedno u očinskom domu, ali kada su podijelili očevinu, Dujam je dopustio Josipu da zadrži kuću u svojem vlasništvu. Nije jasno je li Dujam nastavio živjeti u toj istoj kući (1342; MS, 1999, 144, doc. 249). U drugoj polovici trinaestog stoljeća, četiri sina Petra de Lucio su posjedovala svaki svoju vlastitu kuću (Benyovsky, Andreis, Plosnić, 2003, 20–21).

Čini se da je pojedinac iz plemenite dalmatinske obitelji mogao iskusiti nekoliko tipova obiteljskih jedinica tijekom svojeg života: život u jednostavnoj obitelji ili u složenoj obitelji koja je mogla biti zajednica oca i sinova ili zajednica braće. Neki put su odluku o tome donosili sami članovi obitelji na temelju osobnih sklonosti, a neki put su bili na to natjerani okolnostima – smrtnošću pojedinih članova, ekonomskim uzrocima i slično.

BRAKOVI

Suprotno praksi u obiteljima dijela elite tadašnje zapadne Europe (Duby, 1987), u dalmatinskim gradovima nije bilo ograničenja brakova mlađe braće iako podaci pokazuju da su mnogi plemići umrli bez djece. Idealno je bilo da se svi potomci vjenčaju i imaju djecu osim ako nemaju poziv za duhovno zvanje. Ipak, u realnom životu često nije bilo tako. Proračuni zasnovani na dokumentima zadarske kurije (Ravančić, 2001) koji u nekim građanskim parnicama nabrajaju sve članove obitelji (iako koji put izostaju klerici kako pokazuju usporedbe s drugim izvorima), pokazuje da je dalmatinska obitelj koja je imala potomstvo prosječno imala troje djece.²⁹ Muški potomci su zasigurno bili osobito željeni u interesu produženja roda.

Više duhovnih zvanja među muškim članovima pojedinih obitelji moglo je ozbiljno ugroziti šanse obitelji za opstanak. Tako su dva od četiri sina Guida de Matafaris postali biskupi – Nikola zadarski nadbiskup, a Demetrije ninski biskup. Jedan od četiri Guidova unuka također je bio zadarski nadbiskup, a od preostala tri samo je jedan imao potomstvo – žensko (Nikolić, 2004, 123–124). Tako je ova grana velikog roda Matafara izumrla. Teško je reći bi li Matafari izumrli i bez duhovnih zvanja u

²⁹ Gotovo je sigurno da je broj mogao biti i veći budući da izvor potječe iz razdoblja kuge kada je dio stanovništva pomro u najboljim prokreativnim godinama. Svjedoci na sudu koji su svjedočili o pojedinim obiteljima vjerojatno se nisu sjećali sve djece koja su umrla u ranim godinama djetinjstva.

obitelji, ali su duhovna zvanja svakako smanjila šanse za produžetak ovog roda iako su doprinijela njegovoj slavi.

Zapravo je svaka srednjovjekovna obitelj, pa tako i one dalmatinske elite, bila uvijek u opasnosti da izumre. Čak i ako je u jednoj generaciji bilo mnogo muškaraca, moglo se dogoditi da samo jedan od njih kasnije ima muške potomke, a ponekad niti jedan. Tako je Koža de Saladinis imao četiri sina koji su doživjeli zrelost preživjevši i kugu i rat s Venecijom, ali niti jedan od njih nije imao sinove te je obitelj izumrla (Nikolić, 2004, 204).

U Dubrovniku je zabilježeno mnogo slučajeva brakova među ljudima u takvom bliskom stupnju srodstva za koje je bila potrebna papinska dispensa (Mosher Stuard, 1992, 90–91; Janeković-Römer, 1994, 59; Marinković, 2007). U razdoblju kojim se bavi ovaj rad, takve dispense su prilično rijetke za Zadar, Trogir i Split.³⁰ Budući da je dubrovačko plemstvo prakticiralo strogu endogamiju koja je isključivala pučane, brakovi među srođnicima su bili nužnost za ovu malu i zatvorenu plemićku zajednicu čak i pod cijenu traženja dispense. Brakovi među srođnicima su se sklapali i kako bi se imovina sačuvala u istom rodu. Kako ostali dalmatinski gradovi nisu imali takva stroga ograničenja u izboru bračnih partnera, plemstvo je imalo veću slobodu i veće mogućnosti izbora bračnih partnera. I u ovim su gradovima zabilježeni brakovi (ne baš regularni po kanonskom pravu) koji se mogu smatrati pokušajem da se sačuva imovina unutar obitelji. Tako su se vjenčali Marchesina i Krešo, djeca iz prvih brakova Marina de Carnaruto i njegove supruge Gape de Drechia kako bi njihova djeca nasljedila ujedinjenu imovinu dviju obitelji. Na taj način je Marchesinin miraz, obično financiran iz majčina miraza ostao u kući.³¹ Događalo se da se dva para braće i sestara međusobno vjenčalo kako je već bio spomenuti slučaj de Georgiis i de Labe. Tako su se sestre Radica i Franica de Detrico udale za braću Andriju i Tomu de Sloradis, a sestre Stana i Priba de Saladinis za Lampredija i Ivana de Civalellis (Ravančić, 2001, 98, doc. 7).³²

30 Zadranka Prodana, kći Stjepanova, udala se po obiteljskoj odluci za nekog Prodana s kojim nije uspjela konzumirati brak. Kasnije se udala za Prestancija i taj novi brak konzumirala. Nakon Prodanove smrti, zbog afinalnog srodstva s Prestancijem koji je bio u četvrtom stupnju srodstva s njezinim prvim mužem, zamolila je dispensu kako bi mogla zakonito živjeti s Prestancijem (1253; CD, 1906, 533, doc. 463; CD, 1906, 539, doc. 468). Ostale zabilježene dispense za slične slučajeve srodstva u razdoblju do četrnaestog stoljeća uključuju građane Kvarnera – Krka, Raba i Osora (1291; CD, 1909, 24–25, doc. 20; CD, 1909, 25–26, doc. 21).

31 Prema Gapinjoj oporuci (1356; Spisi, 2003, 244–246, doc. 162); slični primjeri u Dubrovniku: Nikolić, 1999–2000, 88.

32 Parovi Labe-Sloradi čini se da su bili bliski sudeći prema Andrijinoj oporuci kojom je imenovao Francu za izvršiteljicu svoje oporuke. Možda su i živjeli u istom kućanstvu (CD, 1913, 336–341, doc. 258; 1333; CD, 1912, 92–93, doc. 54).

Iako nije bilo zakonitih ograničenja što se tiče društvenog statusa kao što je postojalo u Dubrovniku, dalmatinska elita se običavala ženiti unutar svoje plemićke zajednice. Najviše brakova se sklapalo s obiteljima iz istog grada. Na drugom mjestu po brojnosti bili su brakovi s plemstvom drugih dalmatinskih gradova. Brakovi s plemstvom Italije bili su relativno rijetki, oni s hrvatskim plemstvom nešto češći, ali ipak neusporedivo manje nego s dalmatinskim plemstvom.³³

Čini se da su postojale pojedine "bračne skupine" – nekoliko obitelji čiji članovi redovito sklapaju brakove međusobno. Takvu jednu grupu činile su obitelji de Rosa, de Grisogonis, de Lovrehna, de Varicassis, de Matafaris i de Saladinis. Uloga žena u ugovaranju takvih brakova bila je velika budući da se u nekim slučajevima čini da su one povezale svoju rodbinu s očeve i majčine strane s rodom u koji su se udale. Žene su tako vršile važnu ulogu u povezivanju obitelji u zajednici (Nikolić, 2004, app. 3 i 6).

ODNOSI KOGNATA I AGNATE U JAVNOM ŽIVOTU

Dalmatinski gradovi pazili su da se rođaci ne nađu zajedno u izvjesnim upravljačkim tijelima, osobito u vijećima i službama koje zahtijevaju mali broj članova. Iako zabranjen stupanj srodstva među vršiteljima javnih službi nije uvijek definiran, čini se da se nije odnosio samo na članove istog roda već i na kognate, a ponekad i na svojtu ili pastorku. Splitski statut je određivao da u Tajnom Vijeću od dvadeset i pet članova ne smiju biti izabrani zajedno otac i sin, dvojica braće ili dvojica ili više njih "koji žive u istom domu *et in una familia*". Kasnije 1336. dodano je da niti kognati – stric ili ujak s nećacima, niti svojta – šurjaci ili tast i zet ne smiju biti među izbornicima kurije. Izbornici kurije nisu smjeli predložiti kao kandidate svojeg oca, sina, brata (*frater carnalis*), rođaka (*frater consobrinus*), strica (*patruus*) ili nećaka (*nepos carnalis*). Na sudu (kojeg su činili suci, advokati i šest savjetnika) nisu smjeli zajedno sudjelovati otac i sin, dvojica braće ili rođaka ili stric i nećak, a također ni očuh i pastorak ili drugi članovi kućanstva (Splitski statut, 1987, 2/30, 400–402; 2/37, 408; 2/38, 412; *Statuta Noua*, 5/20, 802, 828). Zadarski statut se pobrinuo da izbornici službi ne smiju birati u službe svoje sinove i obrnuto, niti braću ili polubraću bez obzira s koje strane. Prilikom glasovanja, kandidat i njegov otac ili brat morali su napustiti izbornu odaju (Zadarski statut, 1997, 1/2, 4, 102; 1/2, 5, 102). Ova odredba se vjerojatno protezala na rođake budući da se u jednoj zadarskoj par-

33 Prema sačuvanim izvorima u 13. i 14. stoljeću može se ustanoviti pet brakova dalmatinskih plemića (iz Zadra, Trogira i Splita) s Mlečankama te dva braka dalmatinskih plemkinja iz istih gradova s Mlečanima. Također se može ustanoviti osamnaest brakova dalmatinskih plemkinja s plemićima iz hrvatskog zaleđa te dvanaest brakova dalmatinskih plemića s hrvatskim plemkinjama. Naravno, sklopljenih brakova je bilo više nego se može ustanoviti prema sačuvanim izvorima, ali su i ovi podaci indikativni (Nikolić, 2004, 46–47, 71).

nici oko ostavštine člana obitelji de Soppe kao dokaz da su pokojni Lompre (Lampredius) i Blaž de Soppe bili prvi bratići navodi da "*exibant unus pro altero de consilio Iadre tamquam germani consobrini*".³⁴ Što se tiče samih sudova, otac nije smio suditi sinovima, niti brat bratu ili sestri, niti nećak ujaku ili stricu, niti unuk bilo od sina ili kćeri djedu ili baki, a ni rođaci (*consanguinei*) ili rođaci po svojti (*cognati*) nisu smjeli suditi jedan drugome (Zadarski statut, 1997, 2/1, 1, 126). Takve odredbe su se držale u petnaestom stoljeću (Zadarski statut, 1997, 532, *Reformationes*/19). Trogirski statut isključivao je očeve i sinove, djedove i unuke, braću, rođake (*germani consanguinei*) iz petnaest izbornika trogirskog suda. Izbornici su morali paziti da ne izaberu svoje nećake, stričeve, ujake, tastove ili zetove. Kao i u Zadru, suci su bili izuzeti od suđenja svojim očevima, sinovima, djedovima, nećacima, braći i rođacima ili šurjacima čak i ako bi dvojica oženili dvije sestre. Rođaci su općenito (*propinqui*) bili isključeni iz rasprava u vijeću o svojim srodnicima (Trogirski statut, 1988, 1/23, 1/25, 1/56, 14, 16, 28).³⁵ Slične odredbe nalazimo i u drugim dalmatinskim gradovima, tako u Dubrovniku i Šibeniku (Janeković-Römer, 1999, 176–179; Šibenski statut, 1983, 1/3, 1–1'). Prisutnost više članova obitelji u tijelima vlasti shvaćala se kao mogućnost da se promoviraju osobni interesi i monopolizira komunalna politika. Iako bi bilo pogrešno smatrati obitelj političkom jedinicom (Janeković-Römer, 1999, 178; Rheubottom, 2000, 76–77), članovi roda i njihovi kognati i svojta sumnjičili su se da dijele ista politička stajališta i držali su se odgovornima za moguće posljedice djela svojih rođaka. U tom duhu, mletačka vlast je prihvatila da se zadarski taoci mogu zamijeniti njihovim rođacima. Na primjer, jedan sin Mihe de Pecenego prihvaćen je kao zamjena za svojeg bratića Marina koji je bio sin Mihinog brata Bertalda (Ljubić, 1867, 35, doc. 48). Ipak, nije se uvijek nužno moralo raditi o članovima istog roda kao mogućim zamjenicima u zatočeništvu, barem ne ovo vrijeme (rano trinaesto stoljeće), budući da je u nekim slučajevima teško utvrditi genealoške veze. Tako je Stjepana de Picegu trebao zamijeniti Preste Mihin – potonji vjerojatno iz obitelji de Matafaris ili Panza pa je sa Stjepanom mogao biti povezan srodstvom po ženskoj liniji (Ljubić, 1867, 34, doc. 47).

Da su kognati i svojta mogli pomoći u karijeri ili čak uzdignuću u redove plemstva pokazuju primjeri trogirskih obitelji čiji su članovi prihvaćeni u Veliko vijeće zahvaljujući ženidbi u već društveno prihvaćene obitelji. Takvi su primjeri obitelji u historiografiji prozvanima "Domača" i "Stoka II." Zet suca Romana "Stoke", Rade (1274.–1290.), sin Petra Domače, izabran je u Veliko vijeće kao prvi član ove obitelji. Romanov šurjak koji je oženio njegovu sestru Ružu nije bio član Velikog vijeća, ali

34 Tako: "*erant consobrini germani nati scilicet ex duobus fratribus et alter pro altero exibat de consilio Iadre in electionibus*" (Ravančić, 2001, 106, doc. 15).

35 Rodbina s obje strane do trećeg stupnja srodstva bila je isključena od mogućeg svjedočenja na sudu (Trogirski statut, 1988, 1/44, 23–24).

njihov sin, Romanov nećak, ušao je u Vijeće. U dokumentima je prihvatio nadimak majčine obitelji, nazivajući se "Stoka" (Andreis, 2002, 135, 171). Popisi trogirskog Velikog vijeća iz 1284. i 1322. pokazuju da je između ovih godina dosta građana prihvaćeno u vijeće čiji preci nisu bili članovi upravljačke elite. Barem dio njih je ulazak u plemstvo zahvaljivao porijeklu svojih majki ili supruga. Takvi su bili Zancij "Azzelini" koji je oženio djevojku iz obitelji Kažotić, Gavžinja "Castrafocus," čija je majka bila od Chiudijevih, te Vincent Ampleusiusov koji je oženio Bitkulu Kažotić (Andreis, 2002, 17, 123–124, 131, 188). Moguće je da je takvih slučajeva bilo i više. Na primjer, ne zna se obitelj majke Petra Suse, ali je se u dokumentima navodi kao dominu (Andreis, 2002, 110).³⁶

Na taj način, kognatska obitelj kao i svojta dalmatinskih plemića smatrala se i bila je uticajna u javnom životu čak i kad je javni identitet obitelji bio potpuno agnatsko-patrilinarni. Uloga kognatske obitelji nije bila ograničena na privatni život. Ne samo da su se mogli udružiti u javnom političkom životu preko tijela vlasti već su mogli sudjelovati i u fenomenu koji je vlast nastojala suzbiti – krvnoj osveti.

KRVNA OSVETA

Nema puno sačuvanih podataka o krvnoj osveti, ali prema onima dostupnima, može se zaključiti da je ona bila jednako nasilna i razarajuća za zajednicu kao i mnogo poznatije zavade talijanskog gradskog plemstva (Heers, 1977, 107–111; Lansing, 1991, 164–191). Obiteljski sukobi i prateća krvna osveta mogla je biti povezana s političkim suparništvom, ali također je uključivala i jak osjećaj obiteljske časti. Postoje indicije o sukobima među dalmatinskim obiteljima i prije 1100. godine, ali nema sačuvanih izravnih opisa. Madijevci, vodeća zadarska obitelj, izgubili su vodeći položaj sredinom jedanaestog stoljeća u Zadru nakon što je njihov pokušaj da zadobiju dominaciju nad Dalmacijom spriječila bizantska intervencija. Oporavili su se, ali su morali privatiti podjelu vodećih mjesta u gradu s nekoliko drugih obitelji. Postoje nagovještaji da do toga nije došlo samo mirnim putem. Madijevka Cika prilikom osnivanja samostana Sv. Marije 1066. godine spominje da je njezin muž Andrija ubijen. Krajem stoljeća, njezin rođak Drago, u jednoj ispravi ponosno naglašava da je on, iako star, već u petoj godini svojeg trećeg priorata, ali tek "nakon mnogih opasnosti i agonija, koje je pretrpio od naših stanovnika i raznog svijeta" (CD, 1967, 101, doc. 73; CD, 1967, 205, doc. 165).

36 Novi članovi vijeća koji su se uzdigli pomoću ženskih veza bili su i Bivce, Lompre Cortesia, braća Vital i France iz obitelji "Guco," braća Maroj i Gaudije od "Gušo," Damjan "Juško," Mirša Miršić, Desa "Palmota" i Dujam "Paška" (Andreis, 2002, 16–17, 97, 125, 134, 140–142, 146, 156–157).

Prvu dalmatinsku krvnu osvetu o kojoj imamo potpunije podatke opisao je Toma Arhidakon (Toma, 2003, 184–188, 194). Dogodila se u Splitu 1230-ih.³⁷ Uključivala je dvije obitelji, koje Toma navodi kao sinove Dujma Draže (*Duimus Drasce*) u sukobu sa Vitalovim i Galoninim sinovima. Ove obitelji je teško identificirati budući da nisu još usvojile prezimena, ali ono što se može o njima i njihovim srođnicima otkriti u izvorima pokazuje da se radi o važnim ljudima koji su držali političke službe i sudjelovali u gradskim poslovima. Vitalis bi mogao biti ista osoba kao Vito, sin Mrđe, a iako njegov odnos s Galonom nije najjasniji, vjerojatno se radi o rođacima.³⁸ Dujmova obitelj mogla bi se povezati s rodom "Bulpicella", jer su s njim Vitalovi potomci kasnije također bili u krvnom sukobu.³⁹ Njihov rođak i pristaša bio je izvjesni Ivan Cigaida koji se kasnije javlja kao istaknuti splitski građanin i političar.⁴⁰

Prikazat ću detaljnije tijek ove krvne osvete kako bi se lakše shvatila percepcija obiteljske časti i od koga se očekivalo da je brani. Prema Tomi, očevicu koji se trudio zadržati nepristrani pogled na događaje, sukob je počeo kad se žestoki starac Dujam uvrijedio, jer su Vitalovi sinovi napastvovali jednu njegovu služavku. Umjesto da cijelu stvar dâ na sud, kako je Toma očekivao, Dujam je sa svoja dva sina napao krivce na gradskom trgu. Za uvredama su uslijedili udarci te se konačno prešlo na ubode bodežima. Cijeli se grad podijelio te se sukob nastavio kamenjem i mačevima. Dujam i njegov stariji sin su ubijeni, "izbodeni poput prasaca" i mnogi su ranjeni "kamenjem i željezom", uključujući i jednog od Vitalovih sinova, Domicija. Nakon mnogo dana, kad je postalo jasno da će on i preostali Dujmov sin preživjeti, komuna

37 Budući da je sukob konačno riješen intervencijom potestata Gargana de Arcindis koji je došao u Split 1239. (Toma, 194), opisani sukobi su se morali dogoditi nekoliko godina prije.

38 To je također mišljenje Kuzmanića koji ovoj obitelji daje ime "Vitalis" (Kuzmanić, 1998, 98) i pripisuje im toponim Vitaljina u solinskom polju. *Vita figliolo di Murga* (1193; CD, 1904, 263–264, doc. 248, 249). Vitalov sin Ivan koji je preživio sukobe kasnije je nekoliko puta biran za suca: 1245, 1248, 1254, 1255, 1266 (CD, 1906, 271, doc. 236; CD, 1906, 373–374, doc. 331; CD, 1906, 394–395, doc. 348; CD, 1906, 571, doc. 498; CD, 1906, 587–588, doc. 506; CD, 1906, 588, doc. 507; 1265, 1266; CD, 1907, 343, doc. 833; CD, 1907, 399, doc. 875). Vito je imao brata Magera koji se javlja u izvorima od 1187. (CD, 1904, 216–217, doc. 204) do 1207. (CD, 1905, 67–68, doc. 60). Njegov sin Stojko se spominje 1245. kao već mrtav i očito bez djece (Supplementa, 1998, 126–127, doc. 88) što objašnjava zašto se ni on niti njegovi potomci ne spominju kao sudionici krvne osvete. Galonu je Santius Gumay izabrao za suca uz Ivana Markovog i Dragu Pinsinog u svojem sukobu s nadbiskupima oko solinskih solana 1203 (CD, 1905, 34, doc. 30; transkript u ispravi iz 1247). Njegov predak je vjerojatno Dessa Gallone (1145–1153; CD, 1904, 60, doc. 59). Cijeli rod je izgleda povezan s Gumayima, jedanaestoljetnom obitelji budući da se spominju nekoliko puta u vezi s njima i njihovom zakladom Sv. Petra Gumayskog.

39 Ipak, ovo je samo pretpostavka budući da su Bulpicella (*vulpecula* = lat. lisičica) izgleda imali veze sa Zadrom gdje je postojao rod Lisica, a "Vitalis" su također otišli u progonstvo u Zadar dok su njihovi protivnici – stranka "Dujmovih sinova" – otišli u Trogir.

40 Njegov nadimak se javlja u raznim oblicima: *Johannes Cegaida*, *Johannes Çigaida*, *Johannes Cichaide*, *Johannis Cicheyde*, *Johannes Cicayda*. Bio je sudac 1250., 1252. i 1255. (CD, 1906, 428–429, doc. 372; CD, 1906, 510, doc. 444; Supplementa, 1998, 199–200, doc. 155; 1257; CD, 1907, 56–57, doc. 579).

je odlučila prognati Vitalove i Galonine sinove (potonji ovom prilikom prvi put spomenuti) i uništiti njihove domove. Izbjegli su sa svojim sljedbenicima u Zadar. Nakon nekog vremena unajmili su grupu Pizanaca, "dobre borce, ali hitre na zlo" kako bi silom ishodili svoj povratak u Split. Dopolovili su dvjema brodicama usred noći i poslušavši savjet rođaka i prijatelja, sklonili se u kuli iznad sjevernih vrata grada. Prema Tomi, plan im je bio napasti kuće nekih bogataša i opljačkati ih. Međutim, njihovi protivnici su uzburjali grad koji je nakon skupštine poslao poslanike sa zahtjevom da napuste grad. Stranka "Vitalovih" je zatražila primirje na dva dana i povukla se na obalu pored samostana Sv. Stjepana izvan gradskih zidina (Toma, 2003, 184–186). Ipak, kako bi uzrujali protivnike koji su se također zatvorili u jednoj kuli (Kalenda),⁴¹ svakog su dana priređivali gozbe sa svojim prijateljima i rođacima u gradskim vrtovima. To su njihovi protivnici zatvoreni u kuli pa su predvođeni Ivanom Cigaidom i Lampridijem, Dujmovim sinom, izašli jednu večer iz grada i pretvarajući se da su u šetnji, krenuli prema crkvi Svetog Feliksa na obali (današnji franjevački samostan Sv. Frane u Splitu) gdje je stranka "Vitalovih" imala jednu od svojih izazivačkih zabava. Borba je počela ponovno kamenjem izdaleka. Stranka "Dujmovih" se prvo morala povući, ali uz pomoć ostatka grada, prikupila je snagu i napala ponovno, ovaj put kopljima i mačevima. Kako stranka "Vitalovih" nije bila naoružana, odlučili su se povući, ali polako kako ne bi izgledalo kao sramotni bijeg. Međutim, u brzom napadu ubijeni su Galonin sin Grgur i Domicije Vitalov. Stranka "Dujmovih" se smatrala osvećenom i trijumfalno se vratila u svoju kulu. Komuna se ovaj put sažalila na poražene i stala uz Ivana, najstarijeg od Vitalovih sinova, i njegovu stranku te protjerala "Dujmove" u Trogir, ovaj put rušeći njihove kuće i predajući njihovu imovinu Ivanu Vitalovom. Nakon toga je prema Tomi cijeli grad zapao u najgore stanje, jer su se, zbog blizine Trogira, i dalje nastavili napadi između dvije sukobljene strane koji su ugrožavali i neutralne građane. Kako je grad bio gotovo u stanju građanskog rata, franjevci i sam Toma Arhidakon predložili su da se uvede "latinska" uprava, tj. pozove kao neutralnog poglavara grada – potestat, jedan plemić iz nekog talijanskog grada. To je prihvaćeno i konačno je potestat Gargan de Arscindis iz Ankone uspio smiriti sukob. Vitalovi sinovi i Dujmova *parentela* ugovorili su brakove koji su trebali osigurati trajan mir između dvije sukobljene obiteljske stranke (Toma, 2003, 188–190, 194).

Ipak, godine 1267., gotovo trideset godina nakon ovih događaja, izbila je nova krvna zavada koja je uključivala neke od potomaka sudionika prošle. Grgur, sin Ivana Vitalovog, jednog od preživjelih sudionika prošle krvne osvete, ubio je Dobru

41 "[...] *in turri Calende*" (Toma, 2003, 186). Ova kula je vjerojatno pripadala Gaudiju Kalendi koji se spominje kao već mrtav 1224 (CD, 1905, 234–235, doc. 209). Oporučio je imanja Crkvi. Nije stoga sasvim jasno je li bio u rodu sa strankom "Dujmovih" ili su oni samo preuzeli kulu. Izvjesni Gaudije Kalende spominje se 1282 (CD, 1908, 411, doc. 349). *Matheus Kalende* i njegovi potomci žive u Splitu u četrnaestom stoljeću (1342; MS, 1999, 103–104, doc. 182, 164, doc. 284).

Bulpicellu.⁴² To je izazvalo trogirske građane, kneza Marina Andreisa i njegovu braću da osvete smrt svojeg *consobrinusa*, te su ubili kanonika Desu, Grgurova brata. Prijetio je još gori sukob budući da je sada krvna zavada uključivala građane dvaju gradova te se cijela situacija mogla izroditi u rat između dva grada koji su inače bili često u neprijateljstvima oko granica. Ipak, to se nije dogodilo zahvaljujući intervenciji krčkog kneza Vida čiji je sin Ivan tada bio trogirski potestat (KAS, 1, 217–18' / AHAZU, 12, 28–32). Knez Marin Andreis, zajedno s braćom Desom i Črnotom te sinovima Andrijom, Šimunom i Gavžinjom te Amblazijem, sinom Marina Kazarice i Bertanom, sinom Dobre Bulpicelle, obećao je u svoje ime i ime svoje *parentele* da će obdržati mir zaklevši se na Sveto Pismo. Pored toga, knez Marin se zajedno s plemićima Ivanom Kažotićem (de Casotti), Valentinom Kazaricom, Dujmom Cega, Valentinom Lučićem (de Lucio), Nikolom Jakovljevim (rod "Vodovar") i Bertanom, sinom Marina Rugie (rod Cippico – Čipiko), obavezao da će platiti ogromnu svotu od 4.000 mletačkih libri u slučaju prekršaja mira.

Nakon toga su u splitskoj loži, Ivan Vitalov, u svoje ime i ime svoje *parentele*, obećali knezu Marinu i njegovim rođacima i prijateljima da neće osvećivati smrt Ivanovog sina Dese. Među prisutnim plemićima, kao prvi je spomenut stari protivnik Ivan Cegaida. Kao i njihovi trogirski kolege, splitski plemić Miha Madijev (de Madiis), Dobro Dušice (rod "Dušica"), Nikola Dujmov (de Cindris), sudac Dobro, sin Madijev ("Grecini"), Kamurcije Petrov (de Comis), Luka Ivanov, Josip Petrov i Jakov Surich obavezali su se s 4.000 libara da će se obdržavati sklopljeni mir. Objе obradovane komune obećale su da će njihovi građani obdržavati mir. Usljedile su zakletve ispred gradskih vrata. Pet dana nakon toga, u crkvi Sv. Petra od Klobučca blizu granice distrikta dvaju komuna, u prisutnosti glavnog pregovarača kneza Vida, obje suprotstavljene strane potvrdile su mir, izmijenile poljubac mira i ugovorile brakove (*contrahunt affinitatem*). Mir je trebao vrijediti petnaest godina. To je izgleda bio kraj ove krvne zavade.

42 Bulpicella povezuju se s obitelji Lisica koja se spominje u Splitu od 1201: *Dobre Lisizze* (CD, 1905, 5, doc. 6); "*in Balicha iuxta terram Andree de Lesca*" (1209; CD, 1905, 96, doc. 78). Istoimena obitelj spominje se u Zadru od kasnog dvanaestog stoljeća: *Andrea Lisce* (1167; CD, 1904, 114–115, doc. 107); *Grube de Lisiča*, vijećnik u zadarskoj izbjegličkoj vladi u Ninu 1247. (Ljubić, 1867, 73, doc. 96, etc.). *Dabro Bulpicelle* javlja se kao egzaminator u Splitu in 1258. i 1259: *Dobre Bidricicle* (!) (CD, 1907, 104, 121, doc. 619, 629). Kasniji potomci Dobra Bulpicelle ne koriste kasnije Bulpicella kao prezime. Vidi također Kuzmanić, 1998, 75–77.

Sl. 3: Pečat trogirske komune iz XIII. stoljeća.

Fig. 3: Seal of the Trogir commune dating from the 13th century.

Teško je procijeniti koliko su političke razlike doprinijele ovim unutarnjim borbama. Je li moguće da je sve počelo napadom na služavku? Toma Arhidakon ne spominje nikakve političke razlike između dvije suprotstavljene strane iako prije opisa ove krvne zavade, spominje da su neki građani, mrzeći pristaše kneza Grgura Šubića, potakli Toljena, nećaka Andrije, kneza Huma da opljačkaju Splicićanima 80.000 ovaca (Toma, 2003, 184).⁴³ Kao što se može primijetiti, sudionici su dosta pažnje posvetili čuvanju obiteljske časti koja je određivala osvetu nanesene uvrede te nije dopuštala otvoreni bijeg pred neprijateljem čak i ako su napadači bili brojniji i naoružani, a napadnuti nenaoružani. U prvoj krvnoj zavadi očito je da su u njoj uglavnom sudjelovali mlađe osobe budući da su glavni preživjeli sudionici tek kasnije stekli političke službe. Međutim uključivale su i neke starije kao što pokazuje Dujmova smrt u prvom slučaju te sudjelovanje kneza Marina Andreisa u drugom slučaju. Ugovaranje brakova među sukobljenim rodovima bio je prepoznat način sklapanja mira u oba splitska slučaja krvne osvete.

⁴³ Broj ovaca je vjerojatno precijenjen.

Značajno je da je krvna osveta uključivala kognatsku obitelj – rodbinu, a ne samo agnatski organizirane rodove. U prvom promatranom slučaju to pokazuje uključenost ljudi različitih obitelji – i prezimena – u krvnu osvetu, npr. Ivana Cigaide. U drugom slučaju je još očitije, jer su trogirski Andreisi osjećali obavezu da osvete smrt svojeg splitskog sestrića (*consobrinus*), vjerojatno sina tete kneza Marina. Kasnije, Amblasius Martina Kazarice zakleo se zajedno s rodnom de Andreis da će obdržavati mir. Njegova je majka bila sestra kneza Marina (KAS, 1, 217' / AHAZU, 12, 29; Andreis, 2002, 33, 81), te je kao takav Amblasius uključen u njegovu *parentelu*. U mirovnom je ugovoru osobito naglašeno da mir uključuje i sinove braće i sestara (KAS, 1, 218 / AHAZU, 12, 31). U splitskom statutu su kao mogući osvetnici navedeni ne samo kognati s obje roditeljske strane već i svojta sve do trećeg stupnja srodstva (Splitski statut, 1987, 4/15, 616). Očekivalo se da će platiti deset libara za svaki zločin. Ovo je bila dodatna kazna uz uobičajene kazne za zločine koje je propisivao Statut. Očito se radi o pokušaju komune da prekine običaj krvne osvete. S druge strane, zanimljivo je da isti statut određuje da se oni koji su unajmili ubojice kako bi osvetili smrt roditelja, djece, braće, nećaka, stričeva ili ujaka, rođaka i kognata ne smiju tretirati jednako kao drugi koji unajmljuju plaćene ubojice (Splitski statut, 1987, 4/48, 646–648). To pokazuje dvojne osjećaje prisutne u srednjovjekovnoj dalmatinskoj komuni. S jedne strane razumijevanje za one koji žele osvetiti smrt rodbine – shvaćanje koje je bilo dio starog obiteljskog kodeksa časti, a s druge strane svijest da je u interesu života u zajednici nužno da se krvna osveta ukine.

U drugoj krvnoj zavadi spominje se i grupa ljudi koja nije položila zakletvu, ali se obavezala platiti veliku svotu novaca u slučaju njezinog kršenja. Ove osobe se može identificirati kao predstavnike najvažnijih obitelji u oba grada. Možda su to "prijatelji" koje spominje Toma Arhidakon ili se radi o činu brige za mir u gradu. Možda bi činjenicu da članovi najvažnijih rodova jamče mir trebalo tumačiti kao prešutno prihvaćanje činjenice da je krvna zavada bila obiteljska stvar i učinkovito su je pod kontrolom mogli držati samo jaki obiteljski rodovi. Čini se da je to rješenje bilo učinkovitije nego protjerivanje krivaca iz grada i zapljena njihove imovine.

ZAKLJUČAK

U razdoblju od dvanaestog do četrnaestog stoljeća dalmatinska plemićka obitelj postupno se oblikovala kao patrilinearni rod. U ovom procesu Zadar je prednjačio pred Splitom i Trogirom. U zadarskim izvorima prvo su se pojavile promjene u terminologiji vezane uz obitelj iako relativno kasno – krajem trinaestog stoljeća. Promjene se najbolje vide u promjeni statusa kćeri u odnosu na obiteljsko nasljedstvo. Iako su po rimskom pravu imale pravo na jednak udio u cjelokupnom nasljedstvu – uključujući i imanja i kuće – kao i njihova braća, tijekom trinaestog stoljeća pravo na nasljedstvo nakon smrti roditelja postupno mijenja isplata dijela nasljedstva u mirazu

prilikom udaje. Prvotno se isplata nasljedstva u novcu unutar miraza preferirala prilikom udaja djevojaka za strance iz udaljenijih gradova. Ovaj novi običaj se pojavio prvo u Zadru zbog razvijenije ekonomije koja je omogućavala lakšu isplatu u novcu. U Trogiru i Splitu se duže zadržala praksa dodjele nekretnina u mirazu. Patronatska prava nisu pak nikad uskraćena ženskim potomcima. Konačno je u Zadru u četrnaestom stoljeću isplata miraza u gotovom novcu postala zapravo način na koji su sestre uskraćivane za jednak udio u nasljedstvu s braćom budući da miraz nije dosizao vrijednost jednakog udjela u cjelokupnom nasljedstvu. Jačanje patrilinearno određenog roda pokazuje se i usvajanjem prezimena. Značajno je da se prezimena koja se izvode od imena pretka javljaju kasnije dok prva prezimena nastaju od nadimaka. I ovdje Zadar prednjači prema ostalim gradovima. Usprkos polakom uspostavljanju patrilinearne obitelji, značenje kognatskih i afinalnih veza se kontinuirano prepoznaje u privatnom i javnom životu bilo preko zakonodavnih pokušaja da se ograniči udruživanja rođaka u upravljačkim tijelima bilo preko obaveze kognata da sudjeluju u obrani obiteljske časti i krvnoj osveti. Na taj način, oba tipa obitelji – kognatski i agnatski imaju važnu ulogu u dalmatinskom plemićkom krugu.

NOBLE FAMILIES IN DALMATIA FROM THE TWELFTH THROUGH THE FOURTEENTH CENTURIES

Zrinka NIKOLIĆ JAKUS

University of Zagreb, Faculty of Philosophy, Department of History, HR-10000 Zagreb, Ivana Lučića 3

e-mail: znikolic@ffzg.hr

SUMMARY

In the period from the twelfth until the fourteenth century the Dalmatian noble family gradually was established as a patrilineal lineage. In the article this process is studied especially on the example of the three biggest Dalmatian cities – Zadar, Trogir, and Split. The changes first appeared in Zadar. They appeared relatively late in the terminology connected with family – at the end of the thirteenth century – and they are best seen in the change of status of daughters in relations to family inheritance. Although by Roman law they had rights to equal shares in the whole property – including estates and houses – just the same as their brothers, during the thirteenth century the right of inheritance after the death of the parents was gradually replaced by a pay-off of shares of inheritance in the dowry at the time of marriage. First, the payment of inheritance in money in the dowry was preferred when girls married foreigners from distant cities. This new custom appeared first in Zadar because it had a more developed economy, making monetary payments easier. The practice of giving estates in dowries was retained longer in Trogir and Split.

Patronage rights were never denied to female descendants. Finally, in fourteenth-century Zadar, payment of dowries in cash became a way to deny sisters an equal share in inheritance with brothers, because dowries fell short of equal shares of the inheritance. That patrilineal lineage was getting stronger is also illustrated by the adoption of family names. It is significant that family names that derived from the name of ancestors appeared later, while the first family names derived from nicknames. In this process Zadar was also ahead of other cities. In spite of the attenuated process of the establishment of the patrilineal family, the importance of cognatic and affinal ties were continuously recognised in private and public life whether in legal attempts to prevent the uniting of cousins in governmental bodies or in the obligation of cognates to take part in the defense of family honor and feuds. In this way, both types of family – cognatic and agnatic – had an important role in the circles of Dalmatian nobility.

Key words: urban nobility, Dalmatia, Zadar, Trogir, Split, family, Central Middle Ages

IZVORI I LITERATURA

- Alačević, J. (1888):** Serie dei Reggitori di Spalato. Bullettino di archeologia e storia dalmata, 11. Split.
- CD (1904):** Smičiklas, T. (ur.): Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, 2. Zagreb, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti (JAZU).
- CD (1905):** Smičiklas, T. (ur.): Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, 3. Zagreb, JAZU.
- CD (1906):** Smičiklas, T. (ur.): Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, 4. Zagreb, JAZU.
- CD (1907):** Smičiklas, T. (ur.): Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, 5. Zagreb, JAZU.
- CD (1908):** Smičiklas, T. (ur.): Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, 6. Zagreb, JAZU.
- CD (1909):** Smičiklas, T. (ur.): Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, 7. Zagreb, JAZU.

- CD (1910):** Smičiklas, T. (ur.): *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, 8. Zagreb, JAZU.
- CD (1911):** Smičiklas, T. (ur.): *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, 9. Zagreb, JAZU.
- CD (1912):** Smičiklas, T. (ur.): *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, 10. Zagreb, JAZU.
- CD (1913):** Smičiklas, T. (ur.): *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, 11. Zagreb, JAZU.
- CD (1967):** Stipišić, J., Šamšalović, M. (ur.): *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Sclavoniae*, 1. Zagreb, JAZU.
- DAZ, 1** – Državni arhiv u Zadru (DAZ), *Spisi trogirске kancelarije*, b. 66, vol. 2, fol. 1.
- Dubrovački statut (1904):** Bogišić, V., Jireček, K. (ur.): *Liber statutorum civitatis Ragusii compositus anno 1272. Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium*, 9. Zagreb, JAZU.
- KAS, 1** – Kaptolski arhiv u Splitu (KAS), *Ostavština Ivana Lučića (Lucius)*, vol. 539.
- KAS, 2** – KAS, Lucius, vol. 542.
- Ljubić, Š. (1867):** *Listine o odnošnjih između Južnog Slavenstva i mletačke republike*. Sv. 1. Zagreb, JAZU.
- Ljubić, Š. (1870):** *Listine o odnošnjih između Južnog Slavenstva i mletačke republike*. Sv. 2. Zagreb, JAZU.
- MS (1999):** Stipišić, J., Nazor, A. (ur.): *Monumenta spatatensia*. Sv. 1. *Acta notarii spatatensis Iohannis q. Čove de Ancona ab anno 1341 usque ad annum 1344. Monumenta Spectantia Historiam Slavorum Meridionalium*, 53. Zagreb, JAZU.
- MT (1948):** Barada, M. (ur.): *Trogirski spomenici. Monumenta Traguriensia. Monumenta Spectantia Historiam Slavorum Meridionalium*. Vol. 44. Zagreb, JAZU.
- MT (1950):** Barada, M. (ur.): *Trogirski spomenici. Monumenta Traguriensia. Monumenta Spectantia Historiam Slavorum Meridionalium*. Vol. 45. Zagreb, JAZU.
- MT (1951):** Barada, M. (ur.): *Trogirski spomenici. Monumenta Traguriensia. Monumenta Spectantia Historiam Slavorum Meridionalium*. Vol. 46. Zagreb, JAZU.
- Nekrolog Sv. Marije.** *Calendarium et necrologium Jadrense. Közepkori kódexek*, 10. Országos Széchényi Könyvtár. Budimpešta.
- Rački, F. (1881):** *Notae Joannis Lucii. Starine Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 13. Zagreb, 211–268.
- Ravančić, G. (2001):** *Curia maior ciuiliū – najstariji sačuvani registar građanskih parnica srednjovjekovnog Zadra (1351–1353). Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 43. Zadar, 85–160.

- Spisi (1959):** Zjačić, M. (ur.): Spisi zadarskih bilježnika Henrika i Cresta Tarallo 1279–1308. Sv. 1. Zadar, Državni arhiv u Zadru.
- Spisi (1969):** Stipišić, J., Zjačić, M. (ur.): Spisi zadarskih bilježnika Ivana de Qualis, Nikole pok. Ivana, Gerarda iz Padove (1296–1337). Sv. 2. Zadar, Historijski arhiv Zadar.
- Spisi (2001):** Leljak, R., Kolanović, J. (ur.): Andrija pok. Petra iz Cantùa. Bilježnički zapisi 1353–1355. Sv. 4. Zadar, Državni arhiv u Zadru.
- Spisi (2003):** Leljak, R., Kolanović, J. (ur.): Andrija pok. Petra iz Cantùa. Bilježnički zapisi 1355–1356. Sv. 5. Zadar, Državni arhiv u Zadru.
- Splitski statut (1987):** Cvitanić, A. (ur.): Statut grada Splita. Split, Književni krug.
- Supplementa (1998):** Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Sclavoniae. Supplementa. Sv. 1. Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Hrvatski državni arhiv.
- Supplementa (2002):** Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Sclavoniae. Supplementa. Sv. 2. Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Hrvatski državni arhiv.
- Šibenski statut (1983):** Herkov, Z. (ur.): Statut grada Šibenika. Split, Književni krug.
- Toma, A. (2003):** Povijest salonitanskih i splitskih prvosvećenika. Historia Salonitanorum atque Spalatinorum pontificum. Split, Književni krug.
- Trogirski statut (1988):** Berket, M., Cvitanić, A., Gligo, V. (ur.): Statut grada Trogira. Split, Književni krug.
- Zadarski statut (1997):** Kolanović, J., Križman, M. (ur.): Statuta iadertina. Zadarski statut. Zadar, Ogranak Matice hrvatske – Hrvatski državni arhiv.
- Andreis, M. (2002):** Trogirski patricijat u srednjem vijeku. Rasprave iz hrvatske kulturne prošlosti, 2. Zagreb, 5–210.
- Andreis, M., Benyovsky, I., Plosnić, A. (2003):** Socijalna topografija Trogira u 13. stoljeću. Povijesni prilozi, 25. Zagreb, 37–92.
- Bianchi, C. F. (1877):** Zara cristiana, 1. Zadar, Tipografia di G. Wochitzka.
- Cammarosano, P. (1974):** La famiglia dei Berardenghi: Contributo alla storia della società senese nei secoli XI–XIII. Spoleto, Centro italiano di studi sull'alto medioevo.
- Cammarosano, P. (1977):** Les structures familiales dans les villes de l'Italie communale (XIIe–XIVe) siècles. U: Duby, G., Le Goff, J. (ur.): Famille et parenté dans l'Occident médiéval. Actes du colloque de Paris 6–8 juin 1974. Rim, École Française de Rome, 181–194.
- Cammarosano, P. (1979):** La nobiltà del Senese dal secolo VIII agli inizi del secolo XIII. Bulletino senese di storia patria, 86. Siena, 7–48.

- Duby, G. (1987):** Vitez, žena i svećenik: ženidba u feudalnoj Francuskoj. Split, Logos.
- Heers, J. (1977):** Family Clans in the Middle Ages: A Study of Political and Social Structures in Urban Areas. Amsterdam – Oxford, North-Holland Publishing Co.
- Herlihy, D. (1985):** Medieval Households. Cambridge – MA, Harvard University Press.
- Herlihy, D., Klapisch-Zuber, C. (1983):** Tuscans and Their Families: A Study of the Florentine Catasto of 1427. New Haven – London, Yale University Press.
- Jakić-Cestarić, V. (1972):** Etnički odnosi u srednjovjekovnom Zadru prema analizi osobnih imena. Radovi Instituta JAZU u Zadru, 19. Zadar, 99–170.
- Jakić-Cestarić, V. (1977):** Zadarska osobna ženska imena u XIII stoljeću – odraz i rezultati prethodnih simbiotskih procesa u gradu i porijekla novijih doseljenika. Radovi Historijskog Instituta JAZU u Zadru, 24. Zadar, 143–225.
- Janeković-Römer, Z. (1994):** Rod i grad. Dubrovačka obitelj od XIII do XV stoljeća. Dubrovnik, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
- Janeković-Römer, Z. (1999):** Okvir slobode: dubrovačka vlastela između srednjovjekovlja i humanizma. Zagreb – Dubrovnik, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku.
- Jelić, L. (1901):** Moći Sv. Šimuna Bogoprimatea u Zadru. Hagiografsko-povijesna studija. Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 145. Zagreb, 158–225.
- Kertzer, D. I., Brettel, C. (1987):** Advances in Italian and Iberian Family History. Journal of Family History, 12, 1–3. Greenwich, Conn., 87–120.
- Kuzmanić, M.-N. (1998):** Splitski plemići, prezime i etnos. Split, Književni krug.
- Lansing, C. (1991):** The Florentine Magnates: Lineage and Faction in a Medieval Commune. Princeton, Princeton University Press.
- Margetić, L. (1996):** Hrvatsko srednjovjekovno obiteljsko i nasljedno pravo. Zagreb, Narodne novine.
- Marinković, A. (2007):** Si et in quantum: The Role of Papal Dispense in Matrimonial Contracts in 15th-Century Ragusa. U: Jaritz, G., Jørgensen, T., Salonen, K. (ur.): Et usque ad ultimam terrae: The Penitentiary in Local Contexts. Bergen – Budapest – Krems, Centre for Medieval Studies – Medium Aevum Quotidianum, 61–69.
- Mosher Stuard, S. (1992):** A State of Deference: Ragusa – Dubrovnik in the Medieval Centuries. Philadelphia, University of Pennsylvania Press.
- Nikolić, Z. (1996):** Zaruke i brak u srednjovjekovnom Dubrovniku. Otium, 4/1–2. Zagreb, 77–84.
- Nikolić, Z. (1999–2000):** Rejection of Marriage in Medieval Dubrovnik. Otium, 7–8. Zagreb, 87–94.
- Nikolić, Z. (2003):** Rod i grad. Zagreb, Matica hrvatska.

- Nikolić, Z. (2004):** The Formation of Dalmatian Urban Nobility: Examples of Split, Trogir and Zadar. Ph.D. Dissertation in Medieval Studies. Budimpešta, Central European University.
- Owen Hughes, D. (1975):** Urban Growth and Family Structure in Medieval Genoa. Past and Present, 66. Newark – Oxford, 3–28.
- Rheubottom, D. (2000):** Age, Marriage, and Politics in Fifteenth-Century Ragusa. Oxford, Oxford University Press.
- Ronzani, M. (1986):** Un aspetto della 'Chiesa di Città' a Pisa. U: Rossetti, G. (ur.): Spazio, società, potere nell' Italia dei Comuni. Napulj, Liguori Editore.
- Violante, C. (1974):** Quelques caractéristiques des structures familiales en Lombardie, Émilie et Toscane aux XIe and XIIe siècles. U: Duby, G., Le Goff, J. (ur.): Famille et parenté dans l'Occident médiéval. Actes du colloque de Paris 6–8 juin 1974. Rim, École Française de Rome, 87–147.